

Ландіна Анна Валентинівна,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент

НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ

Насильство проти дітей являє собою одну з найбільших реальних загроз для подальшого розвитку будь-якого суспільства [1]. Сучасні критичні умови, в яких зараз перебувають українці, а саме повномасштабне вторгнення військ РФ, введення воєнного стану, потягло за собою значне підвищення рівня дій насильницького характеру, розвитку нових форм його прояву тощо. Захист дітей від усіх форм насильства гарантується державою на законодавчому рівні у ст. 28 та ст. 52 Конституції України. Ці положення повною мірою корелюються із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцією про права дитини, Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульською конвенцією) та іншими міжнародними нормативно-правовими актами.

Основними формами прояву насильства над дітьми можуть бути: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Серед них потрібно виділити відносно нові види насильства щодо дітей, які зараз набувають все більшого поширення у суспільстві: це булінг, кібербулінг та сексуальне насильство в інтернеті, які водночас є і найбільш небезпечними формами його прояву.

Булінг може проявлятися у всіх чотирьох зазначених формах і має інші специфічні ознаки. Він визначається у законодавстві як «цькування, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» (ч. 1 ст. 173-4 КУпАП). Основними ознаками булінгу є: вчинення таких діянь в освітньому середовищі учасниками освітнього процесу; систематичність (тобто одноразова сварка чи конфлікт ще булінгом не є) [2, с. 40]. Для булінгу характерним є так званий «дисбаланс сил» – за певними ознаками (фізичними, матеріальними, соціальними тощо) кривдник має перевагу над потерпілим.

Згідно із дослідженнями ЮНІСЕФ (станом на 2024 рік) щодо булінгу в Україні 67 % дітей віком 11–17 років так чи інакше стикалися із проблемою булінгу; 24 % дітей були жертвами булінгу; 44 % дітей не розказували нікому про булінг щодо них; 48 % спостерігали випадки булінгу, але з різних причин замовчували про це. Із булінгом частіше стикаються дівчата (55,9 %). Основною причиною вчинення булінгу щодо дітей дослідники визнають той факт, що ці діти виглядають, поведуться, думають, говорять чи іншим чином поведуться не так, як інші [3]. Коли законодавчі акти закріплюють термінологію, суть якої лишається нечіткою, а закон не передбачає визначених чітких критеріїв, це породжує певні питання у слідчій та судовій практиці [4, с. 223].

Виділяють окремий вид булінгу – кібербулінг, який також набуває розповсюдження, причиною чого є діджиталізація практично в усіх сферах життя, включно із освітою та міжособистісним спілкуванням. Кібербулінг визначається як систематичне цілеспрямоване відправлення агресивних повідомлень з електронних носіїв (електронна пошта, блоги, чати, смс-повідомлення тощо) на адресу будь-якої особи, яка не може себе захистити [5]. Станом на 2020 рік жертвою кібербулінгу був кожен п'ятий підліток [6], станом на 2023 рік вже 29 % опитаних підлітків визнавали себе його жертвами [7]. Серед жертв кібербулінгу 80 % дівчат, а серед кривдників – 70 % хлопців. Кібербулінг було вчинено у 18 % випадків булінгу серед дітей [8].

Ще однією специфічною формою насильства над дітьми є сексуальне насильство в інтернеті. Небезпечність такого виду насильства над дітьми полягає у тому, що підлітки, та і малолітні діти більшу частину вільного часу проводять у соціальних мережах, у мережі інтернет в цілому. І часто інформація, яка міститься на окремих сайтах, є не лише шкідливою, але і небезпечною для несформованої дитячої психіки. Основна небезпека полягає у тому, що, окрім своїх реальних друзів та знайомих, діти часто спілкуються з незнайомцями, т.зв. віртуальними друзями. Згідно із статистичними даними, 95 % дітей в Україні мають постійний доступ до інтернету, а 86 % дітей мають власні гаджети, які і використовують зокрема для віртуального спілкування. При цьому 23,5 % дітей стикалися із тим чи іншим проявом віртуального сексуального насильства, серед найбільш розповсюджених видів якого є: питання про оголені частини тіла дитини (14,4 %); підтримували розмову з дорослою людиною в інтернеті сексуального змісту (11,1 %); надсилали фото чи відео оголеного тіла (11 %); просили дитину надіслати свої оголені фото чи відео (8,1 %) [9]. На світовому рівні у 2022 році було надіслано на 4 % більше, ніж у 2021 році, які ймовірно містять зображення сексуального насильства над дітьми; у 2022 році на 9 % більше, ніж у 2021 році,

було підтверджено URL-адрес, які містили зображення та відео, зроблені та/або поширені через підключений до Інтернету пристрій із камерою [10].

В сучасних умовах значно посилилися ризики для дітей щодо вчинення проти них насильства в інтернеті, що обумовлено такими чинниками: доступність різноманітних гаджетів; особливості підліткового віку та брак уваги з боку дорослих; брак знань щодо можливих наслідків віртуальних стосунків; маніпуляції з боку онлайн-«друзів» (погрози, шантаж, залякування, пропозиція вигоди тощо); збільшення кількості дітей з групи ризику (труднощі із спілкуванням з однолітками, малообізнаність, низька самооцінка, відсутність контролю дорослих); цифрова неграмотність як дітей, так і дорослих; вплив загроз фізичній безпеці в умовах воєнного стану; проблеми комунікації дітей із батьками або втрата батьків [11].

Не знижується і рівень насильницьких діянь щодо дітей у сім'ї, і воєнний стан, нажаль, лише загострив ці проблеми. І якщо на початку повномасштабного вторгнення ситуація з домашнім насильством в цілому покращилася, то у подальшому ситуація знов погіршилася. Останнім часом, особливо у роки війни відбувається різке зростання кількості розлучень, що має наслідком різке зростання кількості випадків домашнього насильства, коли один із батьків намагається забрати дитину в іншого. Так, за даними статистики, у 2022–2023 років до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини надійшло 157 звернень щодо самовільної зміни місця проживання дитини одним із батьків (з них 41 звернення стосується переміщення дітей у межах України, 4 – вивезення дітей на тимчасово окуповану територію, до рф, 122 – вивезення дітей в інші країни). Також за 2023 рік до Національної поліції України надійшло понад 216 тис. заяв та повідомлень про факти вчинення домашнього насильства, з яких 7 тис. – від дітей; у 2023 р. було підтверджено факти домашнього насильства щодо 9,5 тис. дітей. Станом на жовтень 2023 року зареєстровано понад 5 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, потерпілими в яких є діти [9; 10]. За перше півріччя 2024 року уповноважені органи отримали більше 97000 звернень по факту домашнього насильства [12]. Зросла і кількість домашнього насильства проти дітей, адже в першу чергу саме діти стають свідками таких протиправних діянь, що також може бути кваліфіковане як насильство проти них.

Отже, у сучасних умовах проблема насильства щодо дітей лише загострилася, і рівень насильства щодо дітей має тенденцію до поступового щорічного збільшення. Така динаміка насильницьких правопорушень проти неповнолітніх в Україні вимагає перегляду вже існуючих та розробки нових заходів запобігання та протидії цим суспільно небезпечним діянням. В першу чергу, посилюється роль

центрів підтримки жертв різних форм та проявів насильства, які можуть надавати допомогу у тому числі і дітям, що постраждали від нього. На батьків, опікунів та осіб, що їх замінюють, а також учасників освітнього процесу покладається обов'язок роз'яснити дитині, що є проявами насильства, як на це правильно відреагувати, куди звертатися у випадку їх вчинення тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Самойлова О. В., Шевчук Т. А. Насильство над дітьми. Правовий захист дітей від насильства в сім'ї. *Пріоритетні напрями діяльності Національної поліції України*. Харків, 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/12_12_2018/pdf/55.pdf.

2. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.

3. Протидія булінгу. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/tag/protidiya-bulingu?&type=all&tag=protidiya-bulingu>.

4. Tarasenko O. S. Problem issues of combating criminal communities. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219–224. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/3897>.

5. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. UNICEF. 2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-02/bullying3.pdf>.

6. Кожен п'ятий підліток визнавав себе жертвою онлайн-знущань, – дослідження про кібербулінг. 2020. URL: https://lb.ua/society/2020/10/09/467767_kozhen_pyatiy_pidlitok_viznavav.html.

7. Морозов О. Платформу для протидії кібербулінгу запустили в Україні для дорослих і дітей. 2023. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/341749-platformu-dlya-protidiyi-kiberbulingu-zapustili-v-ukrayini-dlya-doroslih-i-ditey>.

8. В Україні презентували перше комплексне дослідження про кібербулінг. 2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/v-ukraini-prezentovali-pershe-kompleksne-doslidzhennya-pro-kiberbulingu>.

9. Дьякова А., Маркунас Л., Філоленко В. Сексуальне насильство в інтернеті: рекомендації для ЦСС (ФСП) і ССД щодо реагування та надання допомоги дітям та сім'ям. Освітній проект «Центр захищеності в Інтернеті «Стоп Секстинг», за фінансової підтримки Українського Гуманітарного Фонду та у партнерстві з Ресурсним Центром Недержавних Організацій. 2024. URL: <https://stop-sexting.in.ua/>.

10. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/118>.

11. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. 20 жовтня 2023 рік. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1496637>

12. Коваленко А. Скільки скарг на домашнє насилля зафіксували у першому півріччі 2024 року? Дані омбудсмена. 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/yak-chasto-v-2024-roci-ukrajinci-povidomyali-pro-domashnye-nasilya-dani-upovnovazhenogo-303646/>.

Лисий Григорій Володимирович,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У сучасних умовах безпекових викликів та зростання міграційних потоків питання протидії незаконному перетину державного кордону України набуває особливої актуальності. Охорона кордону є важливою складовою національної безпеки, а порушення встановлених правил переміщення – загрозою для громадського порядку, економічної стабільності та обороноздатності держави.

Незаконний перетин державного кордону є серйозною загрозою національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності країни. Протидія цьому явищу вимагає комплексного, багаторівневого підходу, що поєднує в собі правові, організаційні, технічні та міжнародні заходи. Ефективна стратегія має враховувати різноманітність каналів, методів і мотивацій порушників, від окремих мігрантів до організованих злочинних груп [0].

Під нелегальною міграцією зазвичай розуміють рух певних осіб через національні кордони без наявності визначених дозволів або з порушенням правил та режиму перетинання таких кордонів, а також перебування осіб в іншій країні після завершення терміну, обумовленого їх в'їзною візою, та/або з порушенням правил перебування. Наголосимо, що це негативне явище й на сьогодні залишається однією з найбільш конфліктогенних проблем міжнародної міграції. Більше того, вона стала викликом світовій спільноті, масштаби та можливі наслідки загострення якого можуть являти собою серйозну загрозу міжнародній стабільності та сталому розвитку держав. Нелегальна міграція є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, що реально загрожує національним інтересам та публічній безпеці держав [2].

Слід наголосити, що протидія право-порушенням – це складне соціально-правове явище, яке відбувається на різних рівнях